

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ЇЇ ЗАПРОВАДЖЕННЯ

Бойко В. О.

У статті розглядаються сутність та особливості інклюзивної освіти. Аналізуються категорії соціальної педагогіки: "інклюзивна освіта", "інклюзія", "інклюзивне суспільство" та "інклюзивне виховання". Пропонується авторське визначення терміна "інклюзивне виховання".

Ключові слова: інклюзія, інклюзивне суспільство, інклюзивне виховання, інклюзивна освіта.

В статье раскрывается сущность и особенности инклюзивного образования. Анализируются категории социальной педагогики: "инклюзивное образование", "инклюзия", "инклюзивное общество", "инклюзивное воспитание". Предлагается авторское определение термина "инклюзивное воспитание".

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное общество, инклюзивное воспитание, инклюзивное образование.

The article elucidates the essence and peculiarities of inclusive education. The categories of social pedagogy – "inclusive education", "inclusion", "inclusive society", and "inclusive upbringing" – are analyzed. The author's definition of the term "inclusive education" is offered.

Key words: inclusion, inclusive society, inclusive upbringing, inclusive education.

Постановка проблеми та її значення. Одним із пріоритетних напрямів державної політики нашої держави проголошено створення інклюзивного освітнього середовища. Як і в більшості країн світу, в Україні концепція інклюзивної освіти застосовується, як правило, до людей, які мають особливі потреби, інвалідів та біженців. Актуальність зазначеної проблеми обумовлена великою чисельністю людей, які мають інвалідність загалом та дітей-інвалідів зокрема. В Україні станом на 1 січня 2011 р. налічувалося близько 2,71 млн людей з обмеженою дієздатністю, що становить майже 6 % від загальної кількості українців [4]. Державним апаратом прийнято цілу низку законодавчих актів, що захищають права людей з обмеженою дієздатністю. Зазначимо, що значна кількість з них обґрунтовують та підтримують запровадження інклюзивної освіти. Розвиток будь-якої науки, у тому числі й соціальної педагогіки, зумовлений вимогами сьогодення і тому відзначається появою нових, невідомих раніше, понять та категорій, що становлять систему наукових знань. Серед таких соціально-педагогічних понять має місце і термін "інклюзивна освіта".

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема здобуття освіти інвалідами знаходиться в центрі робіт багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: Е. Андреева, В. Бондаря, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, Н. Сабат, Є. Ярьської-Смирнової, О. Акімової. Аналіз джерел дозволяє стверджувати, що проблема інтеграції дітей з обмеженими можливостями в загальноосвітній простір актуальна та багатогранна, що зумовлює необхідність її подальшої розробки, зокрема щодо впровадження інклюзивної освіти. Відповідно **метою даної статті** є визначення поняття "інклюзивна освіта", її складових та особливостей.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розтлумачити термін "інклюзивна освіта", необхідно визначити поняття "інклюзія", "інклюзивне суспільство" та "інклюзивне виховання", оскільки вони змістово доповнюють поняття "інклюзивна освіта".

Термін "інклюзія" (англ. – inclusion) означає включення або приєднання. Він запозичений з англійської мови, але не має точного перекладу. Однокореневі англійські слова перекладаються як include – включати, залучати; including – включаючи; inclusive – включно, містить [1].

В соціально-педагогічній науці даний термін з'явився не так давно, вітчизняні науковці тлумачать його по-різному. Так, Л. Міщик вважає, що інклюзія – це процес збільшення ступеня участі всіх дітей у соціальному житті та різних програмах [5]. А. Колупаєва трактує його як "об'єднану освітню систему із надання належної освіти всім учням; повне залучення дітей з відмінними здібностями в різні аспекти шкільної освіти, які є доступними для інших дітей" [6, с. 306]. Проте слід зауважити, що в даному визначенні врахований тільки освітній аспект. Як зазначає Національна асамблея інвалідів України, інклюзія – політика і процес, які забезпечують повну участь усім членам суспільства в усіх сферах життєдіяльності [2, с. 78]. В зв'язку з цим вважаємо, що інклюзія – це комплексне поняття, яке включає в себе суспільний та освітній компоненти. Суспільна (соціальна) інклюзія з'явилася в результаті переходу

соціуму до нової концепції соціальної політики, підґрунтям якої виступає соціальна модель інвалідності. Наслідками такої розбудови є соціальна рівність, що дає можливість всім людям, без винятку, брати рівноправну участь у суспільному житті, відчувати свою значущість.

Термін "соціальна інклюзія" був введений в загальний ужиток наприкінці 80-х рр. ХХ ст. Соціальна інклюзія – це процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності та соціального виключення, можливостей та ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті та досягти рівня життя та добробуту відповідно до стандартів якості життя. Дії держав відповідно до принципів соціальної інклюзії мають забезпечувати людям ширші можливості для участі у підготовці та прийнятті рішень, що їх стосуються, та реалізації їх основних прав" [2, с. 75].

Слід зауважити, що освітній аспект інклюзії має два вектори. Перший – це підвищення рівня освіченості всіх членів суспільства в результаті повної доступності кожного громадянина України до освітніх послуг. Другий вектор освітнього аспекту інклюзії полягає у сприянні подоланню соціальної ізоляції осіб з обмеженими можливостями. Переконавання в тому, що саме освіта є фундаментом для побудови гуманного соціуму і одним із основних прав людини, є підґрунтям виникнення понять "інклюзивне виховання" та "інклюзивне навчання".

Незважаючи на те, що понятійно-категоріально апарат соціальної педагогіки, спеціальної педагогіки та загальної педагогіки не містить поняття "інклюзивне виховання", існує потреба у його обґрунтуванні та всі передумови для його чіткого визначення. Це зумовлено тим фактом, що ми не можемо вести мову про інклюзивне навчання ізольовано, не беручи до уваги процес інклюзивного виховання.

У Концепції розвитку інклюзивного навчання (Наказ МОН № 912 від 01.10.10 р.) наголошується, що інклюзивна освіта в Україні має запроваджуватися, починаючи з дошкільних навчальних закладів, де відбувається головним чином виховна діяльність щодо підростаючого покоління [7]. В Україні практика інклюзивного виховання з'явилася дещо раніше, ніж інклюзивного навчання. Дитина, яка має обмежені здібності, сьогодні може відвідувати звичайний дитячий садок, хоча ми не можемо стверджувати про загальне подолання архітектурних бар'єрів та інших перешкод, але по закінченні цього закладу не завжди для випускника з інвалідністю знаходиться місце в загальноосвітній школі. Тому політика щодо впровадження інклюзивного навчання має стартувати з дошкільної освіти і охоплювати комплекс заходів, не акцентуючи увагу на будь-якій одній ланці, дошкільній або шкільній. Крім того, роботу з організації інклюзивного навчання слід реалізовувати не з початку навчального року, а раніше, до цього – з дитячого садка. Таким чином, слід визначити поняття "інклюзивне виховання". На нашу думку, інклюзивне виховання – це цілеспрямований розвиток кожної зростаючої особистості, незалежно від рівня психофізичного розвитку, як неповторної людської індивідуальності в умовах інклюзивного суспільства.

Як вважає Л. Міщик, "інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу" [5].

"Сучасна соціально-педагогічна наука послуговується терміном "інклюзія" для опису процесу навчання дітей з обмеженими функціональними можливостями в масових загальноосвітніх школах. <...> Поняття inclusion за кордоном (США, Канада, Великобританія), де 50-річний досвід соціальної інтеграції нетипових дітей, приходять на зміну поняттю "інтеграція". Адаже механічне поєднання (інтеграція) в одному класі дітей з особливими потребами і звичайним розвитком не означає повноцінної участі перших в житті класу. Часто інклюзію ототожнюють з інтеграцією, однак вона є місткішим поняттям" [8, с. 43]. Інтеграція має дещо звужений контекст і означає процес залучення дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, до навчального закладу (приспосовуємо учня до загальних умов школи). В основі інклюзії, на протигагу інтеграції, лежить нова філософія та методологія шкільного навчання, яка має враховувати потреби кожної дитини, у тому числі і обдарованої, і тих, котрі мають особливі освітні потреби [9]. Тому умови для навчально-виховного процесу в звичайній масовій школі мають бути такими, щоб задовольнити індивідуальні потреби кожного учня даного освітнього закладу.

Сучасне суспільство визнає, що саме інклюзія є більш гуманною та ефективною освітньою системою, яка здатна задовольнити потреби всіх категорій дітей, незалежно від рівня психофізичного розвитку, та сприяє створенню інклюзивного суспільства, яке б повною мірою сприймало інвалідів, визнавало їхні права на освіту, особистісний розвиток, професійну діяльність, участь у суспільному житті тощо.

Впроваджуючи інклюзію в освітньо-виховний процес, можна досягти розбудови українського суспільства, яке дозволить кожному громадянину "незалежно від віку й статі, етнічної належності,

здібностей, наявності або відсутності особливостей у розвитку, брати участь у житті суспільства й робити свій внесок в його розвиток. У такому суспільстві особливості поважають і цінують" [10].

Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [7].

Головні засади інклюзивної освіти чітко визначені в Саламанській декларації (1994 р.). У документі зазначено, що всі діти, незалежно від наявних відмінностей між ними, мають право отримувати знання разом з іншими. Інклюзивні заклади освіти повинні використовувати різноманітні методи навчання та виховання, розробляти індивідуальні плани навчання з урахуванням будь-яких потреб своїх вихованців.

Аналіз досліджень зарубіжних та вітчизняних наукових робіт дає змогу виділити основні ідеї концепції інклюзивного навчання:

- визнання рівноцінності всіх учнів і педагогічних працівників для суспільства;
- підвищення ступеня участі учнів у навчальному процесі й позашкільних заходах та одночасне зниження рівня ізоляваності частини учнів;
- зміни в політиці навчального закладу, практиці та шкільній культурі з метою приведення їх у відповідність з різноманітними потребами учнів, які навчаються в даному навчальному закладі;
- подолання бар'єрів на шляху отримання якісної освіти та соціалізації всіх учнів, а не тільки учнів з інвалідністю та учнів з особливими освітніми потребами;
- аналіз і вивчення спроб подолання бар'єрів для отримання знань в загальноосвітніх навчальних закладах для окремих категорій учнів;
- проведення реформ і змін, спрямованих на покращення становища, соціальної захищеності всіх учнів;
- переконання, що відмінності між учнями – це ресурс, що сприяє педагогічному процесу, а не перешкоди, які необхідно долати;
- визнання прав дітей на отримання освіти в загальноосвітніх навчальних закладах, що розташовані за місцем проживання;
- покращення ситуації у школах у цілому як для учнів, так і для педагогів;
- визнання ролі шкіл не тільки в підвищенні академічних показників учнів, а й у розвитку місцевих громад;
- розвиток партнерських відносин між школами і місцевими громадами;
- визнання того, що інклюзія в освіті – це один з аспектів інклюзії в суспільстві [3, с. 23–24].

Висновки. Таким чином, сутність інклюзивної освіти полягає у вільному доступі кожного члена суспільства до якісних освітніх послуг за місцем проживання. Інклюзивна освіта – це система і процес опанування кожною дитиною, в тому числі й інвалідом, знаннями, уміннями та навичками за місцем проживання. Вона передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [5].

Перспективи подальших досліджень. В ході впровадження інклюзивної освіти особливу увагу слід приділяти наступним аспектам:

- підготовці суспільства до толерантного сприйняття людей з психофізіологічними обмеженнями серед повносправних членів українського суспільства;
- взаємодії з інвалідами та їх найближчим оточенням, з метою формування у них відповідної ідентифікації;
- визначенню меж законодавчого простору для впровадження навчально-виховного процесу в рамках інклюзивного суспільства;
- підвищенню професійного рівня фахівців, які беруть участь у інклюзивній освітньо-виховній діяльності;
- формуванню позитивного іміджу інклюзивного суспільства та інклюзивної освіти.

Інклюзивна освіта – це ідеал, до якого можна прагнути, але якого не можна досягнути повністю [3, с. 11]. Її впровадження – це довготривалий та безперервний процес, учасниками якого мають бути всі, без винятку, члени суспільства.

Література

1. Ертанова О. Н. Интеграция и инклюзия в аспекте семантики / О. Н. Ертанова // Инклюзивное образование: методология, практика, технологии : материалы международной научно-практической конференции (20–22 июня 2011, Москва) / редкол. : С. В. Алехина и др. – М. : МГППУ, 2011. – С. 17–18

2. Інвалідність та суспільство : навч. посіб. / Л. Байда, О. Красюкова-Енс, В. Азін та ін. ; за заг. ред. Л. Байди, О. Красюкової-Енс. – К. : Київський університет, 2011. – 188 с.
3. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад : навч.-метод. посіб. / О. О. Патрикеева, Н. З. Софій, І. В. Луценко, І. П. Василяшко ; під заг. ред. В. І. Шинкаренко. – К. : ТОВ "Видавничий дім "Плеяди", 2011. – 96 с.
4. Максименко Н. В Україні зростає кількість дітей-інвалідів [Електронний ресурс] / Н. В. Максименко // УНІАН Здоров'я. – 2011. – № 46. – С. 3. – Режим доступу: <http://ei.kharkov.ua>. – Назва з екрана.
5. Міщик Л. Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання [Електронний ресурс] Л. Міщик. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znpkhist/2012_5/12mliupn.pdf. – Назва з екрана.
6. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко, І. О. Білозерська та ін. ; за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К. : А. С. К., 2012. – 308 с.
7. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання Наказ МОН № 912 від 01.10.10 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/. – Назва з екрана.
8. Сабат Н. Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання / Н. Сабат // Соціальний педагог. – 2008. – № 3. – С. 42–46.
9. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти/ Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / кол. авторів: А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій та ін. ; за заг. ред. Л. І. Даниленко. – К., 2007. – 128 с.
10. Що таке інклюзивне навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.edu.aurveda.org.ua/inclusive/5-scho-take-nklyuzivne-navchannya.html>. – Назва з екрана.